

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Ибраимов Холбой
Ибрагимович

Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти директори, педагогика фанлари доктори, профессор.

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ: БУГУНГИ ҲОЛАТ, МАВЖУД МУАММОЛАР ВА РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистонда инклюзив таълим муаммолари ва ривожланиш истиқболлари масалалари баён этилган. Мақолада инклюзив таълим жараёнида ёрдамга муҳтож болаларни таълим билан қамраб олиш даражаларининг кўринишлари, таълим тизими олдида турган бир қатор муаммолар ва уларнинг ечимларининг тадқиқий жиҳатлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: инклюзив таълим, эксклюзия, сегрегация, интеграция, инклюзия, инклюзив маданият, инклюзив компетентлик.

Ҳар қандай жамият фуқаролари, ҳар бир ота-она эса ўз фарзандлари ҳар томонлама етук, комил инсон бўлиб вояга етишига, муносиб фуқаролар бўлиб, давлат тараққиётига, гуллаб яшнашига ўз улушларини қўшишидан манфаатдор.

БМТ Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти статистикасига кўра, Ер шари аҳолисининг 15 фоизда турли даражадаги аномалиялар учрайди. Ўзбекистонда эса, Давлат статистика қўмитасининг маълумотларига кўра, 2019 йил 1 январь ҳолатида 16 ёшгача бўлган 101316 нафар ногиронлиги бўлган бола рўйхатдан ўтган. Шулардан, 21153 нафари жисмоний ва руҳий ногиронлиги бўлган болалар учун ихтисослаштирилган мактаблар ва мактаб-интернатларда, 6131 нафари сил ва суяк касалликларига чалинган болалар учун санаторий типидagi мактаб-интернатларда, 13272 нафари эса уйда индивидуал тарзда таълим олишади. Бу кўрсаткичнинг мунтазам ўсиб бораётгани ҳар бир инсонга ўзини атрофдагилар билан тенг ҳис қилиши ҳамда ўз салоҳиятини юзага чиқариш учун имкониятлар яратиш бўйича самарали ишларни амалга оширишга ундайди.

Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, эътиқоди, ижтимоий келиб чиқиши, ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар” [1] дея белгилаб қўйилган.

Конституциянинг 50-моддасида: “Ҳар ким таълим олиш ҳуқуқига эга. Давлат узлуксиз таълим тизими, унинг ҳар хил турлари ва шакллари, давлат ва нодавлат таълим ташкилотлари ривожланишини таъминлайди....Таълим ташкилотларида алоҳида таълим эҳтиёжларига эга бўлган болалар учун инклюзив таълим ва тарбия таъминланади” [1] дея белгиланган.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуннинг 15 моддасида таълим олиш шакллари санаб ўтилган бўлиб, улардан бири инклюзив таълим ҳисобланади. Мазкур Қонуннинг 20 моддасида инклюзив таълимга қуйидагича таъриф берилади: “Инклюзив таълим алоҳида таълим эҳтиёжлари ва индивидуал имкониятларнинг хилма-хиллигини ҳисобга олган ҳолда барча таълим олувчилар учун таълим ташкилотларида таълим олишга бўлган тенг имкониятларни таъминлашга қаратилган [2]”.

Шунингдек, ЮНЕСКО томонидан 2005 йил инклюзив таълим бўйича чоп этилган “Барчага таълим олишни таъминлаш” номли қўлланмада шундай таъриф берилган: “Инклюзия бу ўқувчиларнинг (айниқса, алоҳида эътиборга муҳтож ўқувчиларни) турли хил эҳтиёжларини қондириш, уларни таълим, маданият соҳаларида ва жамиятда бўлиб ўтаётган жараёнларга кенг жалб қилиш ва таълим олиш йўлида бўлган қийинчиликларни енгиллаштириш бўйича чора-тадбирларни амалга оширишдир[3]”.

Умуман олганда, жаҳон тажрибасига назар ташласак алоҳида ёрдамга муҳтож болаларни таълим билан қамраб олиш даражалари қуйидагича кўринишларда амалга оширилиши мумкинлигини кўрамиз:

Экслюзия – таълим билан қамраб олинмаган яъни таълимдан ташқарида ногиронлиги бор болалар. Бундай болалар таълимга жалб этилмайди ва ўз-ўзидан уларнинг таълим олиш ҳуқуқлари таъминланмайди.

Сегрегация – алоҳида ёрдамга муҳтож болаларни умумий таълимдан алоҳидалаш ва уларга махсус мактаб ва интернатларда таълим бериш.

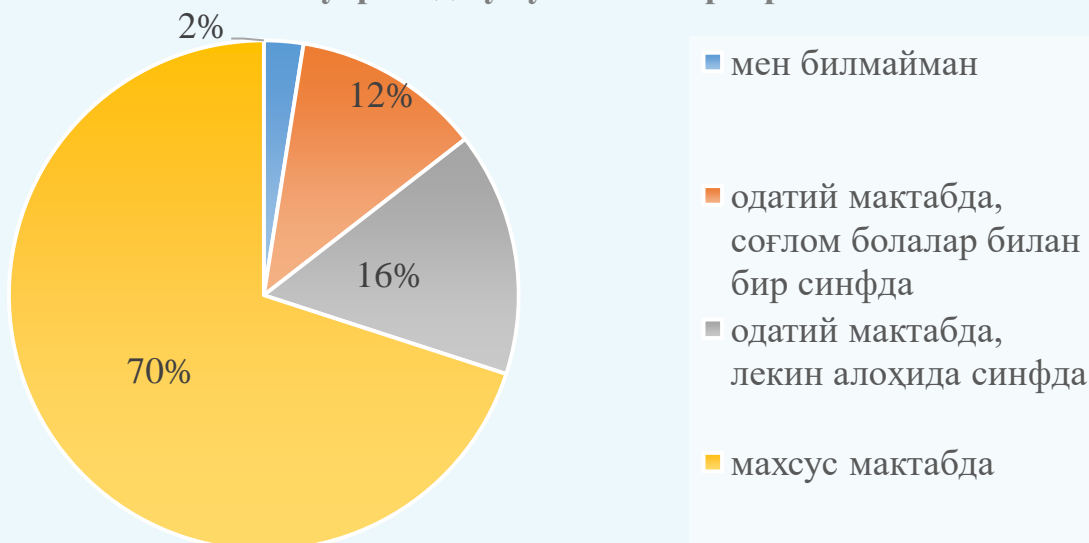
Интеграция – алоҳида ёрдамга муҳтож болалар учун умумтаълим мактабларида алоҳида синфларни ташкил этиш.

Инклюзия – алоҳида ёрдамга муҳтож болалар бошқа болалар билан умумтаълим мактабларида бир синфда таҳсил олиши.

Бизнингча инклюзив таълим бу барча ўқувчилар (тарбияланувчилар) учун махсус таълим эҳтиёжлари ва индивидуал имкониятларнинг фарқлилигини инобатга олган ҳолда таълим муассасаларида илм олишда тенг ҳуқуқлилиқни таъминлашдир.

БМТ нинг 2019 йилда эълон қилган “Ўзбекистонда ногиронлиги бўлган болалар ва катталар аҳволининг таҳлили” номли қўлланмасида қайд қилинишича, Ўзбекистонда ўтказилган ва “Ногирон болаларнинг ўқиши учун энг яхши жойи қайси?” деган саволга қуйидаги респондентлар қуйидаги тартибда жавоб беришган (1.1-расм):

1.1-расм: Ногирон болаларнинг ўқиши учун энг яхши жой тўғрисида умумий меъёрлар

Диаграммадан кўришиб турибдики, жамиятда инклюзив таълим ва унинг имкониятлари тўғрисида етарлича таассуротлар шаклланиб улгирмаган.

Инклюзивлик тамойили таълимда имкониятлари чекланган болалар ижобий руҳий ва ижтимоий ривожланишга эга бўлишлари учун оилада яшашлари ва ўз тенгдошлари билан бирга оддий мактабда билим олишлари лозимлигини назарда тутати. Инклюзив таълим тизими ногиронлар аравачасидаги бола яқин атрофда жойлашган ҳар қандай мактабда таълим олиши, ўзлаштиришда қийналаётган бўлса, ўқиш ва ёзишга ўрганиш учун махсус ёрдамга эга бўлиши, дарсларга қатнамай қўйган болага эса мактабга қайтиш учун тегишли ёрдам кўрсатилишини кафолатлайди.

Янги Ўзбекистон тарихида инклюзив таълимнинг қисқача ривожланиш хронологиясини кўриб, шундай хулосага келиш мумкинки, кейинги пайтларда алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим бериш ва ривожлантириш масаласига кенг эътибор қаратилмоқда ва соҳада жуда катта силжишлар ҳам кузатилмоқда. Юқорида санаб ўтилган меъерий-ҳужжатларда келтирилган вазифалар мамлакатимизда алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим-тарбия бериш соҳасида янгилик бўлиши билан бирга, таълим тизими олдида турган бир қатор муаммоларга ечим топиш мажбуриятини кўндаланг қўяди. Ушбу муаммолар қуйидагилар:

1. Инклюзив таълим тизими соҳасидаги норматив базанинг ҳамон саёзлиги;
2. Инклюзив таълим тизими учун малакали педагог кадрларни тайёрлаш ва уларнинг инклюзив компетентлигини узлуксиз ривожлантириб бориш заруриятининг юқорилиги;
3. Мактабгача таълим ташкилотлари, умумий ўрта ва ўрта махсус таълим, профессионал таълим, олий таълим тизимида инклюзив таълим беришнинг узлуксизлиги ва изчиллигини таъминлаш муаммоси;

3. Инклюзив таълим жорий этилган муассасаларни моддий-техника базасини мустахкамлаш эҳтиёжининг юқорилиги;

4. Инклюзив таълим муассасаларида ўқитувчи ва тарбиячилар учун зарур адабиётлар, методик қўлланмаларнинг етарли эмаслиги;

5. Хавфсиз инклюзив таълим муҳитининг етарли даражада таъминланиши борасидаги муаммолар ва ҳ.к.

Ушбу муаммоларни ҳал этиш ҳар бир алоҳида ёрдамга муҳтож боланинг таълими, тарбияси, ривожланиши, ижтимоийлашуви жараёнини муваффақиятли ўтишига замин яратади. Ушбу муаммолар ичида мутахассис тайёрлаш муаммоси ҳам борки бу муаммони ҳал этиш жуда кўп вақт ва куч сарфланишни талаб қилади. Чунки таълим тизими айнан инсон фактори туфайли ҳаракатга келади ва ривожланади ёки аксинча инқирозга юз тутади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев 2020 йил 30 сентябрда ўқитувчилар ва мураббийлар куни муносабати билан ўтказилган тадбирда сўзлаган нутқида кадрлар масаласига тўхталар экан “Бугун биз яшаётган жамиятга янги фикр, янги ғоя, энг муҳими, ислохотларни амалга оширишга қодир бўлган янги авлод кадрлари керак. Ҳар куни сени нима қийнайди, деб сўрашса, ҳеч иккиланмасдан кадрлар қийнайди, кадрлар захираси қийнайди, деб жавоб бераман” [4] дея таъкидлайди.

Инклюзив таълимни амалиётга жорий этиш ўз-ўзидан педагоглар ва тарбиячилар фаолиятига қўйиладиган талабнинг ортишини, уларнинг функционал мажбуриятларини кўпайишини ва профессионал малакаларини кенгайтириш эҳтиёжини келтириб чиқаради [5]. Анъанавий билим ва малакаларнинг ўзигина бу таълим турида етарли эмас. Алоҳида ёрдамга муҳтож болалар билан ишлаш педагог ва тарбиячилардан махсус профессионал компетенция яъни инклюзив компетентликни талаб қилади. Бугунги кунда педагогик йўналишдаги ОТМлари бўлажак педагогларда инклюзив маданият ва инклюзив компетентликни ривожлантириш имкониятини берувчи таълим мазмуни ва мутахассислик фанларини ўқитиш тажрибасини кенг оммалаштириши лозим. Бу эса ўз навбатида инклюзив таълимда сифат самарадорлигини таъминловчи бош омилдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. <https://lex.uz/docs/6445147> Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон

2. <https://lex.uz/docs/5013007> Ўзбекистон Республикасининг Таълим тўғрисидаги Қонуни. – Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й.

3. UNESCO: Барчага таълим олишни таъминлаш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 68-б.

4. <https://m.kun.uz/news/2020/09/30/meni-kadrlar-masalasi-qiynaydi-prezident-islohotlarni-amalga-oshirish-uchun-yangi-avlod-kadrlari-kerakligi-haqida-gapirdi>

5. Oizi T. K. S. Topical Issues Formation of Inclusive Competence of Future Teachers in the Republic of Uzbekistan //JournalNX. – С. 103-106.